

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN JÖN TÜRK ROMANINDA KADINA BAKIŞ VE FEMİNİZM DÜŞÜNCEİ*

“OVERVIEW OF WOMEN AND FEMINIST THOUGHT AT THE YOUNG TURKS NOVEL OF AHMET MİTHAT EFENDİ “

Yaşar ŞİMŞEK**

“Bir milletin kadınları, ilerleme derecesinin ölçüsüdür.”

-Abdülhak Hâmid Tarhan-

Öz

Tanzimat döneminin öncü romancılarından Ahmet Mithat Efendi, romanlarını edebî ve estetik kaygıyla yazmaktan daha çok sosyal fayda prensibini dikkate alarak kaleme almıştır. Bu yönüyle zamanı için yeni sayılabilecek konular ve henüz gün yüzüne çıkmayan, konuşulmayan meseleler üzerinde durarak toplumu eğitmeyi ve bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Yazarın 1910 tarihli ve II. Meşrutiyet dönemi ve sonrası romanları arasında gösterilen Jön Türk de, birden çok konuya temas etmesi, içinde bulunduğu topluma yönelik eğitici bilgileri ve mesajları ile dikkati çeken bir eserdir. Özellikle Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme süreciyle birlikte hayat ve düşünce tarzındaki değişiklikler ve bunların sosyal hayata yansımalarında kadınlar ön plana çıkmış, bu husus hâliyle romanlara da yansımıştır. Kadının toplum içindeki değeri, eğitimi, yetişme tarzı, aile içindeki konumu romanların konusu olmuştur. Ayrıca bu dönemde, kadın hakları ve feminizm meselesi de romanlara yavaş yavaş tebarüz etmeye başlamış, sanatçılar bu husustaki görüşlerini roman vasıtasıyla ortaya koymuşlardır.

Bu yazıda, Jön Türk romanı etrafında kadına bakış açısı ve dönemi için daha yeni bir konu olan feminizm düşüncesi incelenecektir. Kadının toplum ve aile içindeki yeri, yetişme tarzı, eğitimi üzerinde durularak romanda nasıl konumlandırıldığı anlatılacaktır. Kadın teması etrafında aile, evlilik gibi meseleler üzerinde durulacak, kadının giyimi, süslenmesi ve örtünmesi ele alınacaktır. Romandan hareketle feminizm düşüncesi açıklanmaya, roman yazarının gözünden bu düşüncenin arka planı verilmeye çalışılacaktır. Romandaki feminizm düşüncesi bağlamında kadın hakları meselesine değinilecektir. Son olarak roman, zamanının ve içinde bulunduğu toplumun gözüyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Jön Türk romanı, kadın, feminizm, aile.

* Bu yazı, 21-23 Mayıs 2012 tarihlerinde Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen IV. Genç Bilim Adamları Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildiri metni üzerinde yeni düzenleme ve eklemeler yapılması suretiyle hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

Abstract

Tanzimat (restructuring) periods forbearing novelist Ahmet Mithat Efendi, wrote his novels with social benefit principal in mind rather than literature related and esthetic concerns. For this reason, he covered new subjects for his period and issues that haven't been surfaced or discussed before to inform and educate public. Author's "Jon Turk" novel written in 1910 after the second Mesrutiyet (reform) covers multiple subjects and includes educational and informative messages to the society he was a member of. Especially with the modernization period after the Tanzimat and change in life and thinking styles enabled women to get front role in life, as a result this reflected in the novels. Women's value in society, their education, upbringing, and roles in the family became subject the novels. In addition during this period, women rights and feminism issues got a little in to the novels; artists used novels to express their ideas about these issues.

In this article, with Jon Turk novel societies view on women and feminism, which was a new subject for that period, will be discussed. By emphasizing women's role in society and family, their upbringing, and education how they were placed in the novel was discussed. In line with the women theme, issues such as family and marriage will be covered and women' clothing and makeup and religious head covering will be discussed. By taking the novel as starting point feminism view point was explained and from the novelist's perspective background of this view point was provided. Women rights were also covered based on the novels view point on feminism. Last but not least, novel was critiqued based on the period and societies view during that period.

Key Words: Ahmet Mithat Efendi, Jon Turk novel, women, feminism, family.

Giriş

Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar süren yazı yaşamı boyunca hikâye, roman, tiyatro, anı gibi edebî türlerle, çıkardığı gazete ve dergilerle; felsefe, tarih, coğrafya, din, psikoloji, sosyoloji vb. alanlardaki yazılarıyla hatırı sayılır bir ün kazanmıştır. Eserleri ve yazdıkları ile topluma yön veren yazara "hâce-i evvel" yani "ilk öğretmen" sıfatı da yakıştırılmıştır. Edebî çalışmalarının geniş bir kısmını romana vakfeden yazar, roman türünün gelişmesinde ve yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, halkı okumaya alıştıranak/özendirerek bir roman okuyucusu çevresi de oluşturmuştur. Özellikle doğu ve batı medeniyetini karşılaştırarak, eleştirel bir biçimde Osmanlı toplumun arada kalmışlığı meselesini ele almış, bu iki değeri sentezleyen bir anlayış ve düşünceyle eserlerinin arka planını oluşturmuştur.

Ahmet Mithat Efendi, gerek hikâye ve romanlarında gerekse diğer türlerde kaleme aldığı yazılarında zaman zaman döneminin kadına bakış açısını ve Osmanlı-Türk toplumundaki kadının konumunu değerlendirmiştir. Özellikle romanlarında, kadının toplumdaki yeri, kız çocuklarının yetiştirme tarzı ve eğitimi üzerinde sıklıkla durmuştur. Romanlarında kız çocuklarının nasıl bir eğitimden geçirilmesi gerektiğine dair önerilerde bulunmuş ve bu eğitim sürecinde yapılan yanlışlıklara temas etmiştir. Ahmet Mithat Efendi, kız çocuklarının yetiştirilmesi meselesinde batılı/alafranga eğitim anlayışının sakıncaları üzerinde yoğunlaşarak bunu dikkatlere sunmuş, bu tarzdaki eğitimi batılı toplumlarla karşılaştırarak nelerin doğru nelerin yanlış

olduğunu göstermeye ve bu yolda/uğurda yapılması gerekenleri açıklamaya çalışmıştır.

Kitap okuyan bir toplum özlemi içinde bulunan yazar, bütün yaşamını yazı yazmaya hasretmiş, insanımıza kitap okuma alışkanlığı kazandırmaya çalışmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi onun toplumumuzda "ilk öğretici" olduğunu, eserlerini "bir halk mektebi gibi başlayıp, bir halk ansiklopedisi gibi bitirdiği"ni bu bağlamda anmak gerekir.¹ Ahmet Mithat Efendi, romanlarını edebî ve estetik dikkatleri bir tarafa bırakarak halkın okuma alışkanlığını geliştirmek, genç nesillere olumlu değerleri aşılama ve birtakım yararlı bilgiler aktarmak niyetiyle kaleme almıştır. Ayrıca romanlarında Tanzimat dönemiyle sosyal hayatımızda görülmeye başlayan değişimleri, dönüşümleri, yenilikleri ele alarak bunların kültür ve medeniyet dünyasındaki izlerini göstermeye çalışmış, yazdıklarıyla toplumu bu değişime ve dönüşüme hazırlamıştır.

Roman Hakkında

Jön Türk romanı ilk olarak 11 Eylül 1324 (1908) - 29 Kânûn-ı sâni 1324 (1909) tarihleri arasında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiş, ardından 1910 yılında kitap olarak yayımlanmıştır.² Yazarın Meşrutiyet'ten önce yazdığı son romanı *Mesâil-i Muğlaka*'nın 1898 tarihini taşıdığını düşündüğünde bu romanın yaklaşık on iki yıllık bir suskunluğun/aranın sonunda yayımlanması ve yazarın edebî yaşamındaki son romanı olması hasebiyle ayrıca önemlidir. Alt başlık altında "millî, içtimaî, siyâsî roman" ibaresinin yer aldığı eserin "Meşrutiyet yönetimine hâkim olan İttihatçıların baskıları altında yazıldığı" da bir gerçektir.³ Roman; "Jön Türk", "Bu Başka Roman", "İhtiyarî Bir Firak", "Hafiye", "Menfî, Menfa", "Hatime" ve "Netice" gibi alt başlıklarla bölümlere ayrılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, önceki romanlarında olduğu gibi bu eserinde de; dönemin genel okuyucu kitlesini göz önünde bulundurarak birçok konuya değinmiştir. İstibdat temasını bir fon gibi kullandığı eserinde, birden çok meseleyi anlatmaya ve çeşitli sosyal konuları izah etmeye çalışmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin roman anlayışının karakteristik özelliklerini taşıyan *Jön Türk* romanı; batılılaşma, alafranga yaşam tarzı, konak hayatı, aile, evlilik, eğitim ve kadın hakları gibi meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Roman türleri içinde "sosyal romanlar" başlığında değerlendirilebilecek özellikler taşıyan *Jön Türk*, doğu-batı çatışmasından feminizmle ilgili fikirlere, kız çocuklarının eğitiminden düğün ve evlilik usullerine dair birçok ayrıntıya yer vermiştir. Roman, döneminin güncel temalarına yer vermesi, sosyal hayatı ve insanımızın yaşam tarzını yansıtması yanında, özellikle kız ve erkek çocukların eğitimi, alafranga yetişme tarzı ve batılı eğitimin toplum hayatındaki tezahürlerini ibretlik yönleri ile ele alması açısından ayrıca dikkate değerdir.

Bu yazıda, Ahmet Mithat Efendi'nin *Jön Türk* romanındaki kadına bakışı, kadınların dünyasına dair düşünce ve görüşleri roman kişileri üzerinden gösterilecektir. İyi bir ailenin varlığı, iyi bir toplumun devamı ve annelik gibi yüce bir

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar (2003). *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, s. 460.

² Ahmet Mithat Efendi (1326/1910). *Jön Türk*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 128 s.

³ Orhan Okay (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, Ankara: MEB Yayınları, s. 382.

değeri haiz olan kadın meselesi ele alınacaktır. Bugünün insanına, bundan yaklaşık yüz yıl öncesinde kadına verilen değeri, kadının aile ve toplum içindeki yeri, nasıl bir eğitim anlayışıyla yetiştirildiklerini, kadın hakları, evlilik, aile kurumu ve feminizm ilgili düşünceler incelenerek o yıllara dair bir fikir verilmeye çalışılacaktır.

Roman Ne Anlatır?

*Jön Türk*⁴ romanı, İstanbul Keşkekçilerbaşı'nda -o günlerde yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutan- bir konağın tanıtımıyla başlar. Burada eski konaklarla ilgili bilgiler, toplum hayatının değişimine yönelik ipuçları, ahşap konakların yerine kurulan -yeni yeni belirmeye başlayan- mahallelere dair eleştiri ve tespitler vardır. Geniş bir şekilde tanıtılan bu konakta, 1315/1897 yılında konak sahibi Dilşinas Hanım'ın kızı Ahdiye ile Kâşif Beyin oğlu Nurullah'ın düğünleri yapılmaktadır. Nurullah düğünün olduğu gece, hakkında verilen asılsız bir jurnal üzerine tutuklanır ve hapse atılır. Aradan üç ay süre geçtikten sonra da Akka'ya sürgüne gönderilir.

Romanın ikinci bölümünde, "geriye dönüş tekniği"yle Nurullah'ın Akka'ya sürgün edilmesine sebep olan olaylar anlatılır. Nurullah, alafranga bir hayat tarzını benimseyen komşuları Kâzım Bey'in oldukça serbest yetişmiş kızları Ceylan ile çocukluktan itibaren arkadaşlık etmektedir. Büyüdüklerinde ve birer yetişkin olduklarında da, bu arkadaşlıkları devam eder ve sık sık bir araya gelirler. Ceylan, Nurullah'la birlikte olma hayalleri kurmakta, onunla ilerde evlenme veya birlikte yaşama arzusu taşımaktadır. Ceylan her kadar sevdiği adamla sürekli görüşmek, buluşmak isteğinde ise, Nurullah bunun tam aksi yönünde düşünmekte bu ilgi ve isteğe çoğu kez karşılık vermemektedir. Ailesinin evde olmadığı bir akşam Nurullah'ı evlerine çağırarak Ceylan, ona içki içirerek sarhoş eder ve onunla birlikte olur. Bu birlikteliğin neticesinde Ceylan hamile kalır. Daha sonra bu konuyu annesine ve Nurullah'a açar. Annesi, kızının Nurullah evlenmesinin doğru olacağını ve meselenin böylece duyulmadan kapanacağını söyler. Nurullah ise bu evliliğe yanaşmaz. Çünkü onun arzu ettiği ve evlenmek istediği kız tipi Ceylan değildir. Özellikle Ceylan'ın kadın-erkek ilişkileri konusundaki aşırı fikirleri, serbest yetişme tarzı ve Avrupalı yaşama arzusu kendisini ciddi derecede rahatsız etmektedir.

Nurullah'ın terbiyeli, geleneklerine bağlı bir kızla yuva kurma düşüncesi vardır. Arkadaşının önerisiyle Gazanfer Bey'in kızı Ahdiye ile usulüyle görüşür ve her iki ailenin uygun görmesinin ardından nikâhları kıyılır. Ahdiye ile Nurullah'ın düğünleri yapılırken, Ceylan da, kıskançlık krizleri geçirmekte, intikam için çeşitli yollar aramaktadır. Bu amaçla babasının kitaplığından dönemin sakıncalı ve yasak kitaplarını alarak, gizlice Nurullah'ın evine bırakır. Ardından da babasının imzasıyla Nurullah'ı serhafiye Feyzullah Efendi'ye jurnaller. Nurullah tutuklanır, sorgulamada suçlamaları reddetse de, Jön Türklerle ilgisi bulunduğu gerekçesiyle Akka'ya sürgüne gönderilir. Bir süre burada kalır ve sonrasında bir fırsatını bulup İskenderiye'ye kaçır. Burada baskılardan kurutulup çalışmaya başlayan ve rahata eren Nurullah, kayınvalidesiyle birlikte eşi Ahdiye'yi de yanına alır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla Jön Türkler amaçlarına kavuşmuş, genel af ilân edilmiştir. Böylece Nurullah da özgürlüğüne kavuşur ve İstanbul'a geri döner.

⁴ Ahmet Mithat Efendi (2010). *Jön Türk*, (Hzl. Osman Gündüz), Ankara: Akçağ Yayınları, 302 s. Yazı boyunca sadece sayfa numaraları gösterilen alıntılar bu baskıdandır.

Nurullah'ın mutlu olmasını hazmedemeyen ve tüm ümitlerini yitiren Ceylan ise cinnet geçirip kendini yakarak intihar eder. Diğer taraftan Nurullah'ın tutuklanmasında sebep olan serhafiye Feyzullah Efendi hapse atılmış, Ceylan'ın babası Kâzım Bey de intihar etmiştir. Bir nevi önceki dönem (Tanzimat ve Servet-i Fünûn) romanlarının ortak karakteristiği olan nihayetinde suçluların cezalarını bulması "durum"u gerçekleşmiş olur.

Kadın ve Aile

Tanzimat'tan sonra sosyal hayatta en çok değişime uğrayan kurumlardan biri olan aile "*doğu batı telâkkisinde zıtlıkların en fazla görüldüğü müesseselerden biri*"⁵ olmuştur. Özellikle Türk kadını ile batılı kadını mukayese etmek suretiyle daha çok gün yüzüne çıkan bu karşıtlıklar, Tanzimat edebiyatında kadın ve aile problemi olarak en çok işlenen konular arasında yerini almıştır. Erkek egemen aile yapısının var olduğu Osmanlı-Türk toplumunda kadına yeterince değer verilmediği, kadının aile ve toplum içinde söz hakkına sahip olmadığı, pek çok romancı tarafından dile getirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi ise, kendi döneminin yazarlarının aksine "dâima ifrat ve tefritten kaçarak muvâzeneli bir sentez" aramış, konuyu batı medeniyetindeki kadının durumuna bakarak ve karşılaştırarak ele almaya çalışmıştır.⁶ Batılıların Türk toplumundaki kadının değeri hususundaki yanlış görüşlerini de yeri geldiğinde eleştirmiştir. *Jön Türk* romanı her ne kadar Tanzimat döneminde yazılmamışsa da, işlediği temalar açısından Ahmet Mithat'ın önceki dönem romanlarıyla paralellik göstermektedir.

Jön Türk'te üç ayrı aile modelini/tipini romana yerleştiren Ahmet Mithat Efendi, eleştiri ve tavsiyelerini bu ailedeki şahıslar, özellikle de kadınlar üzerinden yapmıştır. İlk olarak geleneksel aile diyebileceğimiz Ahdiye'nin ailesi romanda ayrıntılı bir şekilde tanıtılır. Ahdiye'nin annesi Dilşinas Hanım, "*Bir Çerkez cariye olmak hasebiyle tederrüs etmemiş bir ümmiyse de pek güzel terbiye görmüş bir hanım*" (s. 3) olarak takdim edilir. Dilşinas Hanım, okuması, yazması olmamasına rağmen güzel terbiyesi, maneviyatının düzgünlüğü ve ahlâkın uygunluğuyla herkes tarafından sevilmektedir. Gazanfer Bey esirken, eşinin kendisine yazdığı mektupları başkasına yazdırması Gazanfer Bey'in de bu yazılanları, "*Kendi duygularının tercümesi değil. O satırlar, o kelimeler Dilşinas'ın ruhundan çıkmamışlar*" (s. 5) diyerek okuma-yazma bilmemenin insanın duygularını eksik bırakacağına işaret etmesi dikkate değerdir. Eşine gönderdiği mektupların ona başka biri tarafından aktarılması veya okunması da ailenin kız çocuklarının eğitimi konusundaki düşüncelerini olumlu yönde değişmesine vesile olur. Gazanfer Bey'in kızı olursa, onu "*mükemmelen okutturup yazdırma*" konusunda ahdi vardır. Yazar aile ile ilgili takdimlerden sonra araya girerek kız çocuklarına dair düşüncelerini şu şekilde belirtir: "*Zevcesi kız doğuranların erkek doğuranlar kadar memnun olmaları hâlâ kesirü'l-vuku olan ahval-i garibedendir. İki nevi evlât arasında bir fark aranacak olursa 'hayırlı evlât' olmaları nokta-i nazarından o fark hemen yoktur. Hatta biraz ince eleyip sık dokunacak olursa, kız evlâdın erkekten nafi olduğu bile meydana çıkar.*" (s. 6) Bu satırlar Ahmet Mithat Efendi'nin kız çocuklarına bakışını yansıtmaları açısından son derece önemlidir. Özellikle Türk toplumunda erkek çocuğa kız çocuklardan daha çok değer verildiği ve o yıllar göz önüne alındığında yazarın, kız çocuklarının eğitimi, yetişmesi ve kıymeti konusundaki görüşleri önemlidir. Yazarın,

⁵ Orhan Okay, *age.*, s. 159.

⁶ Orhan Okay, *age.*, s. 160.

bu hususiyetleri diğer romanlarında da sıklıkla işlediği, kız çocuklarının da, en az erkek evlat kadar değerli olduğu fikrini savunduğu görülmektedir.

Gazanfer Bey, esaretten kurtulup ailesine kavuştuktan sonra bir kız çocukları dünyaya gelir. Eşinin kız doğurmuş olmasına çok sevinmese de; *"hâl-i esaretle Allah ile ahit hatırına gelince memnuniyetin noksan kalan ciheti itmam olundu. Sevindi. Hem günler geçtikçe sevinci artıyordu. Allah ile ettiği ahdi daima ihtar etsin diye kızının adını da Fatma Ahdiye"* (s. 6) koyar. Eşinin *"Ahdiye"* ismini hiç kimsede duymadığından yakınması sebebiyle yaptığı ahdi ona da anlatır. Eşine de, *"Şayet ömrüm vefa etmez de bir emr-i Hak vâki olursa sana en büyük vasiyetim Ahdiye'nin okutup yazdırılmasıdır"* (s. 8) demiştir. Kızın talim ve terbiyesi bu yüzden 'ilahi emir' derecesinde bir mecburiyet olmuştur. Gazanfer Bey, kızının dünyaya gelmesinden bir yıl sonra ahdini gerçekleştiremeden ölür. Bu ahdin ifa edilmesi de, eşi Dilşinas Hanım'a kalmıştır.

Romanda, ikinci aile tipi olarak *"Kâşif Efendi ailesi"* karşımıza çıkar. Nurullah'ın babası Kâşif Efendi, Fransızca'yı iyi derecede bilen, Namık Kemal başta olmak üzere dönemin yasaklı ve serbest bütün eserlerini okumuş, ileri görüşlü, zamanının hatırı sayılır kâtiplerinden biri olarak tanıtılır. Eşi vefat etmiş, ailenin ilk evladı kırk yaşlarında dul olan kızı Zeliha Hanım da, evlerinin ve ailenin hanımlığını üstlenmiştir. Kâşif Efendi, oğlunu da kendisi gibi yetiştirmek istemiş, onun mükemmel bir tahsil görmesini sağlamıştır. Nurullah da, musiki ve resim bilgisiyle adeta bir Avrupalı gibi yetişmiştir. Bu ailenin en dikkati çeken özelliği batılı eğitim, batılı yaşayış tarzının yanında geleneklerine bağlılıkları, bazı değerlerini yitirmemiş olmalarıdır. Birçok sıkıntıyla karşılaşan Nurullah Bey'in romanın sonunda eşine ve özgürlüğüne kavuşarak mutluluğa erişmesi bu bağlamda düşünülmelidir.

Üçüncü aile tipi ise, yanlış batılılaşmanın örneği olarak romana konumlandırılan *"Kâzım Bey ailesi"*dir. Ailenin bütün bireyleri Kâzım Bey, Sezâyıdil Hanım ve kızları Ceylan yozlaşmış tipler olarak romanda yer alırlar. Batılı bir kimlik taşımalarına rağmen batılı/alafranga yaşama biçimi onlar için şekilcilikten öte gidememiştir. Ceylan ve ailesi, Ahdiye ve Nurullah'ın aileleri karşısında kötülüğün ve karşı gücün temsilcisi konumundadır. Alafranga Anne Sezâyıdil Hanım'ı yazar-anlatıcı, okura şöyle tanıtır: *"Sezâyıdil açık meşrepli bir kadındır. Ama büsbütün açılarak kendisini kepaze edecek ahmaklardan değildir. Güzel ve yosma erkeği sever."* (s. 75) Sezâyıdil Hanım, alafranga ve şuh bir anne olarak romana yerleştirilmiş olup, kızının aykırı düşüncelere kapılmasında kuşkusuz onun büyük ihmalleri vardır. Anlatıcı, Ceylan'ın Nurullah ile görüşmesinde gösterdiği cesaretin validesinden gördükleriyle, onu örnek almasıyla ortaya çıktığını özellikle belirtir.

Ayrıca bu ailenin yaşadığı evin alafranga usullere göre idare edildiği, haremlik ve selamlık gibi bir ayırım olmadığı da ayrıca belirtilir. (s. 91) Ancak romanın vakasının başladığı 1897 yılı İstanbul'da batılı hayat tarzının sadece alafranga ailelerde değil, muhafazakâr ailelerde de yaygınlaştığı bir dönemdir. Toplum ve aile hayatında görülen bu değişikliklerin bu yönüyle de değerlendirilmesi ve düşünülmesi gerekmektedir.

Kadın ve Eğitim

Ahmet Mithat Efendi romanlarında, kız çocukların eğitimi ve yetişmesi meselesi en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Yazar özellikle kız çocuklarının

okula gönderilmesi veya özel hocalar tutularak eğitilmesi gerektiğini birçok eserinde anlatmıştır. Osmanlı-Türk eğitim hayatında kızların farklı yetişme tarzına bağlı oluşu ve toplum hayatında kadın ve erkeklerin tahsili meselesi birbirinden farklı ve bağımsız olarak görülmüştür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde *Jön Türk* romanı, kız çocuklarının eğitimi, yetişme tarzı ve aldıkları eğitimin kişiler üzerindeki yarattığı etkiler açısından kıymetlidir.

Müspet ve olumlu bir karakter olarak çizilen ve romana yerleştirilen Ahdiye, babasının vasiyeti üzerine annesinin gözetiminde geleneksel bir düşünce anlayışıyla eğitimine başlar. Kiracı bir ailenin kızı olan Remziye ile on bir-on iki yaşlarına kadar mektebe devam eder. Yeni eğitim usullerinin kolaylığı ile çabucak okuma ve yazmayı öğrenir. Kuran-ı Kerim'i tecvitli okuma, az da olsa hesap yapma ve coğrafya bilgisi konusunda kendini yetiştirir. İlmihali ve din konularını mükemmel derecede bilecek bir seviyeye gelir. İlk eğitiminden sonra Dilşinas Hanım kızını kötü namı ve sakıncaları sebebiyle Darülmualimat mektebine vermek istemez. Ayrıca, Ahdiye'nin Kütüphanesi'ni "*hemen tamamıyla Muhammediye'ler, Ahmediye'ler, Battal Gazi'ler*" (s. 10) oluşturur. Yeni romanlar, aşk şiirleri onun kitaplığında yer almaz. Bu açıdan bakıldığında onun yetişme tarzı tamamıyla geleneksel bir çizgidedir. Ayrıca o yıllarda "*on bir, on iki yaşında bir kız çocuğu adeta kadın*" (s. 9) sayıldığından, ev dışına pek çıkartılmayıp eğitimine özel hocalardan ders alarak devam eder. Zamanına göre iyi bir özel eğitim alan Ahdiye, Arapça ve Farsça öğrenir, dinî terbiye açısından kendini donanımlı olarak yetiştirir.

Ahdiye'nin kültürlü, bilgili olmasının yanında farklı meziyetleri de vardır. Yazar bu durumu; "*Bizim Ahdiye yeniyi eskiyi mezcederek hakikaten mükemmel bir talim terbiye dâhilinde yetişmiş bir kız oluyordu. El hüneri olarak biçim dikmek ve nakış ve dantelâ yapmak derecelerini buldu. Yalnız muzıkadan bil-küllüye mahrum kaldı.*" (s. 13) diyerek açıklar. Romanda Ahdiye'nin müzik bilgisinin olmaması yeteneksizliğinden değil, muzıkaya/musikiye "*şeytan sadası*" olarak bakılmasından kaynaklıdır. Sürekli olumlu bir tip olarak yazarın yanında yer aldığı Ahdiye, musiki konusunda bir beceriklidir ancak gelenekçi tutumdan/eğitimden dolayı bu hünerlerini göster(e)mediği bir mani olarak sunulmuş gibidir.

Romanın bir diğer aslı kişisi olan ve olumsuz bir roman kişisi olarak sunulan ve romana yerleştirilen Ceylan ise, alafranga konakta yetişmiş, Kâzım Bey ve Sezâyıdıl Hanım'ın kızları olarak tanıtılır. Asıl adı Ayşe olan ve ailesi tarafından batılı/alafranga bir tarzda eğitim alması sağlanan Ceylan, 7-8 yaşlarına kadar cariyelerin elinde büyümüş, ardından Fransız öğretmenlerin gözetiminde eğitimini sürdürmüş ve onların etkisi altında kalmıştır. Babası kızının konaktaki dadısından Çerkezce öğrenmesi yerine, Fransızca öğrenmesinden yanadır. Bu da kızını tamamıyla alafranga bir eğitim anlayışı ile yetiştirmek isteğinin göstergesidir.

Genç kız, böyle bir çevre içinde hem Fransız öğretmenlerin hem de anne-babasının özendirmeleri sonucu, alafranga zevklere ve hayallere dalmıştır. Konağın dışında aldığı eğitim de, onu olumsuz anlamda fazlasıyla Avrupalı yapmıştır. Piyano, harp ve keman, raks öğrenmesi için Fransız öğretmenler tutulmuş, Fransızca öğrenmesi için özel dersler almıştır. Zeki ve hafızası kuvvetli olması, onun kısa zamanda hocalarından her şeyi çabuk bir şekilde öğrenmesini sağlar. Ancak öğretmenleri Ceylan'a yalnızca bilgileriyle değil kişilikleri/mizaçları ile de tesir eder. Genç kız, Ayşe ismini büyüdükçe alaturka bulur ve Fransızca "*labiche*" sözcüğünün

karşılığı olan “ceylan”ı ad olarak kullanmaya başlar. Bilgi, görgü ve kültür açısından tam bir Avrupalı gibi görünmesine rağmen bu durum özentiden ve şekilcilikten öteye gidememiştir. Ceylan, Avrupa kültürü ile yetişmesine ve çok kitap okumasına karşın ahlaki, millî ve dinî hassasiyetlerden uzaklaşmıştır. Okuduğu Fransız romanlarındaki kadınlardan etkilenmiş, onların hayatına özenmiştir. Aldığı batılı eğitim onun iyi bir terbiye almasına imkân vermemiştir. Özellikle feminizmle ilgili bütün yayınları takip edip okumasıyla ve bu konuda Nurullah’a görüşlerini kabul ettirecek kadar bilgi sahibi olmasıyla da ‘yazar anlatıcı’ tarafından romanda yer yer takdir edildiği de olmuştur. (s. 94) Ancak Ceylan, kadın ve erkek ilişkilerindeki aşırı/uç fikirleri, nikâhsız evlilik ve kadının özgürlüğü konusundaki düşünceleri ile çevresindekiler ve anlatıcı yazar tarafından yadırganmıştır.

Romanda Ceylan’ın kaderini aldığı alafranga terbiye, batılı eğitim belirlemiştir. Özellikle babasının ona yönelik serzenişleri yanlış eğitimin ağır sonuçlarını gözler önüne sermektedir:

“Ceylan! Sen kendin için bir belâ bir musibet olmak üzere yetişmiş bir kız olarak çıktın! (...) Keşke seni o...daireye hiç yaklaştırmasaydım! Allah bizim belâmızı o mel’un alafranga yüzünden vermek için çeşm-i basiretimizi bağlamış da... Kızım orada alafranga bir terbiye alıyor diye beni sevindirmiş. Şimdi de işte böyle kan ağlatıyor. Evet, kendin için bir belâ, bir musibet olmak üzere yetişmiş bir kız çıktın. Fakat o musibet yalnız kendinde kalmadı. (...) Lâkin şimdi belâ ve musibet taammüm etti. Bizi de mahvettin, Kâşif Efendi ailesini de, biçare Dilşinas ailesini de!” (s. 192).

Burada Ceylan yalnızca kendi sonunu hazırlamakla kalmamış, hem kendi ailesini, hem de Nurullah ve Ahdiye’nin ailesinin dağılmasına sebep olmuştur. Nurullah’ın Akka’dan İskenderiye’ye kaçtığını öğrenen Ceylan’ın, intikam hisleri daha da artmış, bu husus babasından onları ve ailelerini belaya uğratmasını istemeye kadar varmıştır. Ailesini isteği olmazsa hem çocuğunun ve kendi canına kıymakla tehdit etmiştir. Anlatıcı onun bu isteğini aldığı eğitim ve terbiyeden yola çıkarak açıklar: *“Yapar mı? Yapar! O yolda terbiye almış ve kanı ve sütü nasıl olduğu hükmedilememekte bulunmuş olan bir canavar, bir ifrit her şeyi yapar.” (s. 242).*

Ceylan’ın romandaki en belirgin özelliği, batıdan gelen alafranga düşüncelere kendini kaptırması ve bu fikirleri körü körüne kabul etmesidir. Alaattin Karaca, Ceylan’ın bu karakteristik özelliğinden yola çıkarak onun hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunur:

“Bir anlamda o, Tanzimat romanındaki alafranga (züppe) tipinin uzantısıdır. Ancak görüldüğü kadarıyla Ceylan’ın Tanzimat romanındaki alafranga tiplerden ayrılan yönleri vardır. Bir kere Tanzimat romanındaki alafranga tipler, saf ve gülünçtür. Oysa Ceylan, kurnazdır ve toplumun yerleşik ahlâk kurallarını hiçe sayar. Avrupa’dan edindiği düşünceler, genç kıza trajik bir sona götürür. Tanzimat’taki alafrangalar, saflığın, gülünçlüğü ve özentinin dışında, gayr-i ahlâkî davranışlara pek yönelmezler. Ancak Ceylan, kadın-erkek ilişkilerinde olabildiğince serbest davranılabileceğini savunur ve bu düşüncelere dayanarak Nurullah’la gayr-i meşrû ilişki kurar. Kiralık Konak’taki Seniha, Asriler’deki Süveyda ve

Süheyla, Yaprak Dökümü'ndeki Leyla, Jön Türk'teki Ceylan'ın romanımızdaki uzantısıdır, üstelik hepsinin sonu aşağı yukarı aynıdır."⁷

Burada geleneksel eğitim ile batılı eğitimi bir arada düşünen ve bu anlayışı romanında vermek isteyen Ahmet Mithat Efendi, her iki eğitimi doğru olarak anlamış, bünyesinde uzlaştırmış Ahdiye'yi müspet, olumlu ve iyi yetişmiş bir tip olarak okura sunmuştur. Yazarın romanın sonunda Nurullah ile Ahdiye'yi buluşturması da, onların sağlam karakterleri ve olgun ahlâk anlayışlarına sahip olmalarındandır. Aileden ve okuldan aldıkları geleneksel ve batılı eğitimi uzlaştırabilmeleri de bir başka neden olarak kabul edilebilir. Olumsuz bir roman kişisi olarak sunulan Ceylan ise, batılı ve tek yanlı eğitimin yozlaşmış örneği olarak okura sunulur. Geleneksel ve dinî eğitimden uzak kalışı ve sadece batılı eğitim anlayışını ve kültürünü kendine örnek alması onun olumsuz bir tip olarak romana yerleştirildiğini göstermektedir.

Kadının Giyimi, Süslenmesi ve Örtünmesi

Romanda geniş bir yer tutan Ahdiye'nin düğün hazırlıklarının anlatıldığı kısımlarda gelin kıyafetinin hazırlanması, gelinin süslenmesi ve kadınların giyimine dair ayrıntılara yer verilmiştir. O dönemde gelin kıyafetinin ne şekilde olduğu, gelin başının nasıl yapıldığı, gelinin yüzüne ne türlü bir makyaj uygulandığı gibi durumlar en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır. Ahmet Mithat Efendi gelin giydirme hadisesinde kıyafetlerin önceki yıllara göre değiştiğini şu şekilde açıklar: "*Zaman her şeyi taklip ve tahvil eylediği gibi şu gelin giydirmek meselesini dahi o kadar tahvil etmiştir ki, büyük babalarımızın valideleri veyahut kaynanaları bugün gelip de gelin ilbasını görecek olsalar başka milletten gelin giydireyorlar zannına düşerler.*" (s. 23) Yazar, yeni gelin kıyafetlerinin zamanla kızlarımızı bizlere daha korkunç göstereceğini, sade bir gelin ve gelin giysileri aranacağını, Avrupa'dan gelen bu kıyafetlerin, onlar tarafından bile zamanla hoş karşılanmadığını belirtmektedir. Ahdiye'nin gelinliği için birkaç kadının onaylamasıyla açık mavi renkli kumaş seçilmiş, yarım dekolte bir gelin elbisesi yaptırılmıştır. Annesinin karşı çıkmasına rağmen gelinin saç, makyajı da alafranga tarza göre yapılmıştır.

Kadınların giyinmesini, "*Ne büyük iş! Ne uzun iş!*" diye tarif eden yazar, "*Kadın telebbüs ve tezyin için ne kadar ihtimam ederse yeri vardır*" demektedir. (s. 29). Kadının süslenme ve giyim konusunda; "*Vakıa erkek nazarında kadının telebbüs ve tezyini ikinci derecede ehemmiyet alabilecek şeylerden görülmüşse de mademki kadının kendi hüsn-i cazibesine itimadı tezyini ile olacak ve hâlde kadını bu say ve ihtimamda tamamıyla serbest bırakmalı*" (s. 29) görüşündedir. Yazar, kına gecesi esnasında ve sabah kahvesi hengâmında görülen hanımları anlatırken orta yaşlıların süsleriyle âdeta gençleştiğini, gençlerin ise "*bil-küllüye afet-i can ü cihan şeyler*" olduğunu belirtir. Süslü hanımların salon ve sofalarda ortaya çıktıkları zaman bu hanede sanki kırk gelinin olduğundan şüphe edilemeyeceğini söyler. (s. 30)

Jön Türk romanında örtünme konusunda doğrudan bir durum ve olay anlatılmamıştır. Diğer temalarla birlikte ele alınan bu husus, kız çocuklarının "*onbir oniki yaşındaki kızların âdeta kadın*" (s. 9) olarak görüldüğünden dolayı çarşafa girip örtündükleri ve başörtüsüyle gitme imkânları olmasına rağmen artık okula gönderilmeyip özel hocalar tutularak eğitimlerine devam ettikleri belirtilmiştir.

⁷ Alaattin Karaca (1991). "Ahmet Mithat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı", *DTCF Türkoloji Dergisi*, C. IX, S. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 131-132.

Romanda kadının tesettüre girmesi konusunda doğrudan bir durum anlatılmasa da, özellikle geleneksel yaşam tarzını benimseyen ailelerin İslamiyet'in bir gereği olarak örtündükleri ve kız çocuklarına da bunu öğütledikleri anlaşılır. Ahmet Mithat Efendi kadının örtünmesi konusunda "tesettürü mutlak olarak müdafaa etmiş" ve bunun "erkeklerden kaçmak veya görünmemek"⁸ olarak anlaşılmaması gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında, tesettürün kadının özgürlüğünü kısıtlamayacağını da belirtmiştir.

Kadın ve Evlilik

Ahmet Mithat Efendi'ye göre, kadının değerini giydiği elbiseler, taktığı ziynetler ya da süslü görünmesi adına yaptığı şeyler göstermez. Kadının toplumun düzeninin ve huzurunun garantisi olan ailesine veya yuvasına sahip çıkması, yeri geldiğinde çalışması ve kocasına yardımcı olması gereklidir. *Jön Türk* romanında, kadın-erkek ilişkileri etrafında evlilik meselesine de değinilmiştir. Kız ve erkeklerin evlilikten önce görüşme yani flört etme durumuna yer verilmiştir. Evlilik, iyi bir aile ocağını tesis etme huzurlu bir toplumun devamı için elzemdir. Romanda hem kızın hem de erkeğin terbiye, ahlâk ve sahip oldukları/olacakları meziyetle olan-olması gereken zıtlığı içinde işlenir. Roman kahramanları evlenecekleri kişide aradıkları özelliklerden sıklıkla söz açarlar. Nurullah, arkadaşı Salih'le evlilik hakkında konuşurken evleneceği kadının okumuş yazmış, biraz da müzik ve Fransızca bilgisinin olmasını istemektedir. Nurullah ayrıca evlilikte kadının görev sorumluluklarını şu şekilde açıklar: "Kadın olsun erkek olsun insanın birçok hukuk-ı medeniye ve insaniyesi vardır. Bunların bir kısmı erkek ve kadının yekdiğerine karşı olan hukukudur ki bir nev'in hukuku diğerk nev' için vazifeler tayin eder. Eğer bir Mustafa'nın hukuku Fatma'da vazifeler tayin etmeyecek olur ise o Mustafa hukukundan tecrid edilmiş olur." (s. 76)

Ahmet Mithat Efendi, romanlarında sıklıkla yaptığı gibi birden araya girerek "kadınların erkeklerden maddi ve manevi olarak daha zayıf yaratılışa sahip olduklarını" şu şekilde açıklar:

"Her şey de ifrat da fenadır, tefrit de! Kızları esen yellerden esirgemek gayretiyle kafesler derununda kanarya kuşu gibi yetiştirmek de tehlikelidir, bir hürriyet-i tabiiye ile başıboş gezen sakalar, isketeler, ispinozlar gibi bırakmak da. Bu serbesti-i tabîi hâlinde gezip yaşayan kuşlar da vakia gûnağûn tehlikeye maruzdurlar. Kendilerinden daha kuvvetliler elinde zebun ve mahkur kalırlar. Fakat kafesteki kanarya bir an için kapısını açık bulurda karsıdaki ağacın dalına kadar gidip konar ise en aciz, en miskin kuşların taarruzundan bile kendisini müdafaa edemez." (s. 55-56).

Yazar burada, kadınların daima korunmaya muhtaç olduklarını, dolayısıyla bir erkeğin/eşin korumasına gereksinim duyduklarını belirtmiştir. Okura evlenmeyi teşvik ederek evliliğin, aile kurmanın gerekliliğini, kadının da güven duyabileceği biriyle evlenerek yuvasını kurmasını öğütlemetedir.

Ahmet Mithat Efendi, tek kadınla evlilik meselesinde batı toplumunu eleştirmiştir. Ona göre Avrupa'da tek kadınla evlilik düşüncesi ileri sürülmesine rağmen, bunun uygulanmadığını söyler. Avrupalı erkeklerin, eşlerinin dışında diğerk kadınlarla gizli olarak ilişki kurdukları ve beraber olduklarını belirterek bu durumu şöyle ifade eder: "Avrupa'da kesret-i zevcât yok imiş. Dînen ve kanûnen herkes zevce-i vâhîde ile iktifâya mecbur imiş. Güzel ama hâl ve iktidârî müsâit olan kibar ve hatta orta kibar

⁸ Orhan Okay, *age.*, s. 169.

âleminden zevce-i vahide ile iktifâ eden kim imiş? O kadar tiyatro ve aktrislerini, o kadar 'demi monden' dedikleri fevâhişi kimler idâre ediyorlar imiş." (s. 139)

Feminizm Düşüncesi ve Kadın Hakları

Avrupa'da kadının özgürlük mücadelesi 19. yüzyılda yaygınlaşmış ve kadın haklarını savunan bu hareket sistemli bir hâle gelmiştir. Feminizm adı verilen bu hareket, Tanzimat'tan sonra eğitimden iktisadi hayata birçok alanda batıyı örnek almaya başlayan Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatına da sirayet etmiştir. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet fikriyle de kadın hakları ve feminizm toplum içinde ve aydınlar çevresinde tartışılır hâle gelmiştir. Osmanlı-Türk toplum yapısına hiç de uymayan bu düşünce/hareket, genç neslin toplumla çatışmasına ve toplumdaki uzaklaşmalarına sebebiyet vermiştir. Feminizmi savunanların hâl ve tutumları, gelenekçi/muhafazakâr kesimler tarafından sıklıkla eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle "edebiyatı politik-sosyal bakış açısıyla inceleyip 'kadın' problematiğini vurgulayan çalışmalar"⁹ feminizm düşüncesinin bir yansıması olarak düşünülmelidir.

Sosyal hayattaki bu tartışmalar, görüşler hâliyle edebiyata ve dolayısıyla romana da yansımıştır. Berna Moran bu hareketin edebiyata yansımaları; "Feminist hareketin bir parçası olarak 1960'lerden bu yana gelişen feminist eleştiri, erkek yazarların eserlerinde kadına karşı takınılan bu tavrı meydana koymakla işe başlamış, daha sonra kadın yazarlara yönelmiş, onların eserlerindeki özellikleri saptamış ve edebiyat tarihinde de kadın yazarların ayrı bir gelenek oluşturduklarını kanıtlamaya çalışmıştır."¹⁰ diyerek özetlemiştir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi romanlarında kadın hakları ve feminizm düşüncesi ele alınan meselelerden biri olmuştur. Bu tartışmalı konu, II. Meşrutiyet dönemi sonrası romanlarında da işlenmiş ve farklı yönleriyle ortaya konmuştur. Meşrutiyet romanlarında ise, feminizmi görüşünü savunan gençlerin tamamına yakını, Osman Gündüz'ün ifadeleriyle, "kültürlü, ekserisi batı tarzında eğitim yapan okullarda okumuş; Batı dillerinden en az birine vakıf, Batı müziğine; piyanoda yorumlayacak kadar aşına, sanatsever kızlardır."¹¹

Berna Moran'ın Feminist Eleştiri Kuramı hakkındaki; "Edebiyat yapıtlarına bakıldığında, yalnız gerçek yaşamda değil romanlarda, şiirlerde, oyunlarda kadınların aşağılandığı, horlandığı ve böylece ataerkil düzenin bu yoldan da desteklenip sürdürüldüğü görülür. Onun için Feminist eleştiri, edebiyat yapıtlarında kadına karşı tutumu ortaya koymak amacıyla başladı"¹² tespitinden hareketle Ahmet Mithat Efendi'nin çoğu romanında bu meseleye bazı yönlerden değinmiş olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle eserlerinde kadın haklarını savunan bir isim olan Ahmet Mithat Efendi ise, feminizm konusunda daha ihtiyatlı davranmış, fikirlerini toplum içindeki dengeleri gözeterak açıklama yoluna gitmiştir. *Jön Türk* romanında da, feminizmin ölçülerini tayin etmeye çalışmıştır.¹³ Romanın başkişilerinden Ceylan, Avrupa'dan edindiği feminist düşüncelerini belirtirken yazar-anlatıcı bu düşüncelere romanın erkek kahramanı Nurullah üzerinden cevap verir. Feminizme dair görüşlerini bu şekilde açıklama yoluna gider. Geleneklerine bağlı olmakla beraber batıdan, yararlı ve toplum yapımıza uyan değerlerin alınması taraftarı olan Ahmet Mithat Efendi'nin feminizmin ölçütlerini

⁹ Gürsel Aytaç (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2. bs., s. 167.

¹⁰ Berna Moran (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 10. bs., s. 263.

¹¹ Osman Gündüz (1997). *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema II*, Ankara: MEB Yayınları, s. 606.

¹² Berna Moran, *age.*, s. 249.

¹³ Osman Gündüz, *age.*, s. 616.

doğu-batı sentezi içinde tayin etmeye çalıştığı görülür.¹⁴ Ona göre feminizm'in ortaya çıkışı, Avrupa'da bu zamana kadar kadına değer verilmediğinin göstergesidir. Batı toplumlarında eğer kadının yeri Osmanlı'dan üstün olmuş olsaydı, böyle bir akım ortaya çıkmazdı. (s. 79)

Ahmet Mithat Efendi romanda, Ceylan'ı "alafranga bir feminizm" in temsilcisi olarak sunarken, idealize ettiği erkek kahraman Nurullah'ı ise "müslümanca bir feminizm" in savunucusu olarak romana yerleştirmiştir. Nurullah, kadın hakları konusunda olumlu düşünmekle birlikte feminizm konusunda kadını daha değerli gören geleneksel ve İslami bir feminizmin doğru olacağı sonucuna varmıştır. "Bu netayici Avrupa kitaplarından vuku bulan tettebbuatıyla merc ederek zihninde feminizmin suret-i azime-i medeniyenin Avrupalıcası bizim için ne kadar müthiş ve mühlik olacağını çoktan kestirmiştir" (s. 138) Nurullah, kadın-erkek ilişkileri konusunda kural tanımayan, değerleri hiçe sayan, nikâhı önemsemeyen Ceylan'ın düşüncelerine karşı çıkmıştır. Feminizmi geleneksel olanla uzlaştırmak isteyen Nurullah, inanç, ahlâk ve millî değerlerle çatışmayan bir feminizmden yana tavrını koymuştur.¹⁵

Yazarın romanda bu düşüncüyü Nurullah üzerinden anlatması dönemin kadına bakışının bir yansıması olsa gerektir. Zira Ceylan'ın aşırı / uç fikirlerinin karşısında ideal feminizm düşüncesini temsil eden kişi, hemcinsi Ahdiye'dir. Ancak yazar kendi düşüncelerini söyleme görevini Nurullah üzerinden yaptığından olsa gerek Ahdiye'yi bu konuda konuşurma / fikirlerini söyletme yoluna gitmemiştir. Berna Moran'ın ifade ettiği, "edebiyat yapıtlarındaki kadın karakterlere yönelik eleştirinin ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de erkek yazarların yarattığı klişe iki karşıt tipin varlığı"¹⁶ Jön Türk romanı için de geçerli gözükmektedir. Buradaki tek fark yazarın düşüncelerini erkek kahraman üzerinden yapmasıdır. Aslında Ahdiye, Ceylan'ın karşısında bu düşüncüyü olumlu yönüyle temsil eden bir tiptir. Sadece yazarın tasarrufundan dolayı fikirlerini belirtme / söyleme konusunda geri planda bırakılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi kadın hakları, evlilik öncesi flört ve kadın-erkek ilişkileri konusunda biri aşırı, diğeri makul iki farklı görüşü karşılaştırma ve değerlendirme yoluna gider. Bu husus bize, bir romancı olarak Ahmet Mithat Efendi'nin düşüncelerinin ve Jön Türk romanında söylemek ve uygulamak istediklerinin Elaine Showalter'in 'Feminist eleştiri' olarak adlandırdığı analiz yöntemiyle örtüştüğünü göstermektedir: "Erkekleri elinden çıkan metinlerde kadın karakterlere atfedilen ikincil ve kısıtlı roller üzerinde durur; kadınların bu metinlerdeki temsiliyle toplum içindeki bastırılması arasındaki ilişkiyi sorgular. Belirli bir metnin okunmasında, kadın ve erkek bakış açılarının farklılığının metnin anlamını nasıl değiştirdiği üzerinde durur."¹⁷ Ayrıca Ahmet Mithat Efendi Jön Türk'te Sandra M. Gilbert ve Suzan Gubar'ın ortaya attığı 'evdeki melek' ile 'canavar' adını verdikleri klişe uç tipleri Ahdiye ve Ceylan üzerinden anlattığı söylenebilir. Berna Moran bu aşırı/uç tipleri iki eleştirmenin görüşlerinden yola çıkarak şu şekilde açıklamaktadır:

"'Evdeki Melek' tipi ataerkil toplumda erkeğin kafasında ideal olarak yaşattığı kadın tipidir ve erdemleri arasında namusluluk, alçakgönüllülük, uysallık, masumiyet başta gelenlerdir. (...) Bu melek kadın ayrıca erkeğini mutlu etmenin görevi olduğunu bilecek ve kendini evine, kocasına,

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi (2010). *Jön Türk*, (Hzl. Osman Gündüz), Ankara: Akçağ Yayınları, s. XVI.

¹⁵ Osman Gündüz, *age.*, s. 616.

¹⁶ Berna Moran, *age.*, s. 252.

¹⁷ Ebru Aykut Türker (2003). "Feminist Edebiyat Eleştirisi", *Hece -Eleştiri Özel Sayısı-*, S. 77-78-79, s. 295.

*çocuklarına adayacaktır. Karşıt uçta, bağımsızlığına düşkün, çıkarını kollayan, erkeklerin kendisine biçtiği kişiliği kabullenmeyen ve bundan ötürü erkekleri ürküten 'canavar' tipi yer alır."*¹⁸

Jön Türk romanında Ahdiye karakterinin 'evdeki melek' tipini yansıtmaya yanında Tanzimat romanlarında sıkça rastladığımız ve Berna Moran'ın 'kurban' tipi olarak adlandırdığı Fıtnat, Dilaşub, Canan ve Dilber gibi roman kişilerini de yansıttığını söylemek mümkündür. Kurban tipi, Moran'ın ifadeleriyle söyleyecek olursak, "masum, namuslu, yumuşak başlı, uysal ve kendini erkeğini mutlu etmeye adanmış genç kız ya da kadın"¹⁹ için söylenir. Ahdiye romandaki konumuyla bu tiplerle karakter ve kişilik olarak benzemekte yalnızca akıbet ve kader noktasında onlardan ayrılmaktadır. Zira Ahdiye 'kurban' tiplerinden farklı olarak romanın sonunda ailesiyle birlikte ve mutludur. Romanda 'canavar' tipinin temsilcisi konumundaki Ceylan'ın ise Tanzimat romanlarının işlediği karşıt tipin yani 'ölümcül' kadın tipinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Ceylan karakteri, Moran'ın deyişiyle; "erkeğin egemen olduğu toplumda, otoriteye başkaldıran bağımsız kadını temsil ettiği için melek değil, bir şeytan olarak okura" sunulan ve "hile, yalan, entrika, cinayet"²⁰ gibi silahları olan bir kadın olarak romanda yer alır.

Ahmet Mithat Efendi, romanda bazen araya girmek suretiyle, feminizmin yol açtığı olumsuzluklara dair açıklamalar yapar. Yazar, kendi medeniyet dairemiz içinde kadınların pek çok hakka sahip olduğunu belirterek, batılı feminizm görüşü üzerine kurulmuş bir medeniyetin pek çok "acabetler, garabetler" göstereceğini ve evli çiftleri "hayvanat-ı adiyeye" gibi aşağı bir dereceye indireceği düşüncesindedir. Yazar, "serbest izdivaç", "ahrarane izdivaç", "mariage libre" (s. 80) olarak adlandırılan kadın erkek ilişkilerindeki aşırıya kaçan özgürlüğü, "keyfiyet budur ki izdivaç edecek olan kadın ve erkeğe ebeveynin bile karışmamaları derecelerine varıyor" (s. 80-81) şeklinde ifade eder. Yazar, Nurullah'ın ablası Zeliha üzerinden Ceylan'daki aşırı serbestliği kendi gençliğiyle karşılaştırarak şunlar söyler: "Hürriyet-i nisvanmış, alafrangaymış, bunlar bizim Türk ve Müslüman havsalarına henüz sığar şeyler değildir. Biz gençliğimizde Ceylan'daki serbestinin onbinde birini gösterecek olsak bizden eskiler nazarında bir rezalet diye telakki olunurdu. (s. 165)

Ahmet Mithat Efendi, romanın başkahramanı Nurullah üzerinden de, bu tür ilişkilerin ve serbestliğin "adi ve bayağı" aileler arasında rağbet gördüğünü, onların "usul-i muşeretleri" nin bizimle asla karşılaştırılmayacağını, ayrıca boşanmanın yasak ve çok katı kurallara bağlı olması nedeniyle kadınların özgürlüğünün o ülkelerde bir "ihtiyacı mübhem" olduğunu belirtir.²¹ Yine feminizm düşüncesinden hareketle, kadının Avrupa'da medeni hukukta kendine ait bir isminin olmadığını, evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra kocasının ismini taşımak zorunda kaldığını, kadının mal varlığının ailesinden getirse bile eşinin kontrolünde olduğundan eşlerinin her emrine "mutlak itaat"le uymak zorunda olduğunu ayrıntısına kadar anlatır. Ayrıca Hristiyan kadınlarının evlilik ve boşanma konusunda herhangi bir karar yetkilerinin olmadığını söyler. (s. 80)

¹⁸ Berna Moran, *age.*, s. 252-253.

¹⁹ Berna Moran, *age.*, s. 253.

²⁰ Berna Moran, *age.*, s. 253.

²¹ Osman Gündüz, *age.*, s. 617-618.

Romanda feminizmin savunucusu ve temsilcisi konumundaki Ceylan'ın sonunu hazırlayan da yine bu husustaki aşırı/uç fikirleridir. "*Hakikat, feminizm davaları içinde pek çok haklı şeyler mevcûd olduğu kâbil-i redd ü inkâr olamamakla beraber ne ukûle, ne şerâyiye tevfiik kabul edemeyen birçok bâtullar bulunduğu dahi kâbil-i redd ü inkâr olamaz. Erkek ile kadının tesâvi-i tanımı dâvası tarîh-i tabîiye bile mugayirdir.*" (s. 134) Yazar anlatıcı, feministlerin görüşlerini bu şekilde reddettikten sonra, onların evlilikle ilgili düşüncelerine de karşı çıkar.

Romanda, ayrıca kadınların serbestçe çalıştıkları zaman ortaya çıkan olumsuzluklara değinilmektedir. Yazara göre, çalışan ve böylece geçimini sağlayan kadın, erkeğine boyun eğmez, bunun sonucunda ise, aile içinde tasvip edilmeyen aldatma, boşanma vb. gibi durumlar sıklıkla görülür. Avrupa'daki kadınlarla bizdekileri karşılaştıran Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı kadınlarının Avrupa'dakilere göre daha çok hak sahibi olduklarını ileri sürmektedir. Yer yer iki medeniyetin kadına bakışı hususunda mukayeseler yapar: "*Bizim medeniyet-i islâmiyemizde bir kadın bid'ından maada her hukukuna malik olduğu halde hiç birisine lâıyk görülmeyerek erkeğin keyfine tabi kalması nasıl inanılmayacak bir hal ise Avrupa medeniyetince dahi kadının bir ihtirâm-ı tâm içinde tutulduğu görülmekte iken hâkika-i hâlde hemen hiçbir hakka mâlik olmaması bu derecelerde inanılmayacak olan ahvâldendir.*" (s. 79-80) Ancak hemen belirtelim yazar, bu konuda daima Avrupa'yı eleştirmez, yeri geldiğinde Osmanlı kadınlarının üzerindeki kimi baskıları da onaylamadığını belirtir. Romanda, Nurullah'ın ablası Zeliha Hanım'a, "*Sözün doğrusu kadınlarımız harem tarafında bil-külliyen metrûken yalnız başlarına yaşamaktan usanmaya başlamışlardır. Biz bile bu usanca tamamıyla bigâne değiliz.*" (s. 165-166) söyletmek suretiyle kadınların ihmal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi, geleneksel düşünce tarzı ile batılı anlayışı sentezleyerek bu hususları anlatmış ve çoğu romanında anlattıklarıyla topluma yön gösteren biri olmuştur. *Jön Türk* romanında da; sıradan bir aşk kıskançlığı içinde, siyasi baskılardan kaynaklanan bir sürgünü işlerken kişilerinin eğitimini, yetişme tarzlarını ve çocukluktan itibaren aldıkları terbiye ile nasıl bir akıbetle uğradıklarını anlatmıştır. Roman teknik açıdan eksiklikler içerse de, tematik yönüyle oldukça zengin olup, yazıldığı dönemin kadına bakışı, kadın meselesine eğilişi ve kadın hakları konusundaki değerlendirmeleriyle öne çıkmıştır.

Yazar kadın meselesine değinirken idealize ettiği kadın tipi olarak Ahdiye'yi seçmiş, onu, okuruna geleneksel yetişme tarzı, terbiyesi ve olumlu yönleriyle tanıtmıştır. Karşısına ise, aykırı bir tip olarak yalnızca alafranga eğitim almış, kadın erkek ilişkilerine serbestliği savunan Ceylan'ı çıkarmıştır. Ayrıca romanın sonunda Ceylan'ın yanarak can vermesini, yazarın batılı eğitim ve alafranga terbiye karşısında geleneğe bağlı kalmanın gerekliliğini sembolleştirmesi olarak düşünülebilir. Yine batı ve doğu kültürünü doğru bir şekilde algılayan, geleneksel bir anlayışla yetişen Ahdiye de, onca sıkıntıya rağmen romanın sonunda mutluluğa ve huzura kavuşur. Yazarın romanın sonunda, Ceylan gibi kendilerini alafranga düşüncelere kaptıran genç kızların er geç mahvolacağı ve Ahdiye gibi terbiyeli, geleneklerine bağlı yaşayan kadınların/kızların ise daima mesut olacağı vurgusu yapması manidardır.

Son söz olarak denilebilir ki; Ahmet Mithat Efendi, *Jön Türk* romanında sanat ve estetik kaygıları bir tarafa bırakarak kadın ve feminizm meselesini tamamıyla eğitici ve öğretici kaygılarla ele alarak kendisi için doğru kabul ettiği düşünceleri ve o yıllar için oldukça gerekli hususiyetleri roman kişileri üzerinden okurlarıyla paylaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi (2010). *Jön Türk*, (Hzl. Osman Gündüz), Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel (2009). *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları.
- GÜNDÜZ, Osman (1997). *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema II*, Ankara: MEB Yayınları.
- KARACA, Alaattin (1991). "Ahmet Mithat Efendi'nin Jön Türk Adlı Romanı", *DTCF Türkoloji Dergisi*, C. IX, S. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 121-141
- MORAN Berna (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 10. bs. s. 263.
- OKAY, Orhan (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, , Ankara: MEB Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003). *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TÜRKER, Ebru Aykut (2003). "Feminist Edebiyat Eleştirisi", *Hece -Eleştiri Özel Sayısı-*, S. 77-78-79, s. 293-305.